

Jord och fattigdom i Latinamerika

Jordägandet i Latinamerika är mycket ojämnt fördelat mellan olika samhällsklasser. Mats Lundahls artikel belyser hur ägandekonzentrationen leder till ineffektivitet i produktionen och till stora inkomst- och förmögenhetsskillnader.

Det är i dagarna tio år sedan Sven Lindqvists bägge böcker om jordproblematiken i Sydamerika — *Jord och makt i Sydamerika* [1973] och *Jordens gryning* [1974] — kom ut. I dessa böcker behandlar Lindqvist från skönlitterär, dokumentär utgångspunkt ett inom latinamerikaforskningen klassiskt tema: hur jordägandet är fördelat mellan olika samhällsklasser och vilken inverkan denna fördelning har på jordbruksproduktionen och inkomstfördelningen på landsbygden. Detta tema är fortfarande lika aktuellt som när Lindqvist skrev sina böcker. Vi skall i det följande, från nationalekonomiska utgångspunkter, skissera några av de viktigaste orsaksambanden i det komplex av jordfördelning, produktion, inkomstfördelning och levnadsstandard, som dominerar den latinamerikanska kontinenten.

Latifundier och minifundier

Det latinamerikanska jordkomplexet kännetecknas av att jorden både ägs

och brukas i stora enheter. Oftast tar ägarna själva inte direkt del i driften, utan denna sköts av anställda administratörer. Arbetskraften utgörs antingen av rena lantarbetare som får lön eller av arrendatorer och småbönder från trakten, som är beroende av storgodsen — latifundierna — för tillgång till jord och som själva brukar mycket små jordlotter — minifundier.¹

Det stora problemet med latifundie-minifundiesystemet är att det leder till bristande resursutnyttjande och sned inkomstfördelning — som en direkt konsekvens av ägandeformen. I mitten på sextioalet utförde Interamerican Committee for Agricultural Development (ICAD) en stort upplagd undersökning av jordägande i sju latinamerikanska länder (refererad i t ex Feder [1971]). Slutsatserna var entydiga. I Argentina var 37 procent av jorden koncentrerad till mindre än en procent av alla jordbruk, i Brasilien 60 procent till mindre än fem, i Chile 81 procent till sju, i Colombia nästan hälften till lite mer än en procent, i Ecuador 45 procent till mindre än en halv, i Guatemala 41 procent till 0,1 och i Peru inte mindre än 82 procent till en procent av jordbruken. Dessa siffror var till yttermera visso underskattningar av den verkliga koncentrationsgraden, eftersom det inte var ovanligt att en och samma ägare

MATS LUNDAHL är docent vid nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet. Han har forskat framför allt inom utvecklingsökonomi och har just slutfört en större studie av ekonomisk diskriminering.

¹ Latifundiesystemet och jordreformproblematiken diskuteras t ex i Stavenhagen [1970], Feder [1971], Huizer [1973] och Griffin [1969].

kontrollerade flera jordbruk. Mellan 60 och 88 procent av alla de inom jordbruket verksamma var antingen jordlösa lantarbetare eller sysselsatta på egna jordbruk som var så små att de inte kunde klara av att producera en inkomst som var tillräckligt stor för att föda en familj eller för att sysselsätta två personer på helårsbasis.

Inkomstskillnaderna mellan stora och små jordbruk var högst betydande. I Colombia uppgick produktionsvärdet per latifundie till 36 gånger produktionsvärdet per minifundie, i Brasilien till 61 gånger, i Argentina till 66, i Chile till 72, i Ecuador till 165 och i Guatemala till nästan 400. Detta indikerade en mycket skev inkomstfördelning på landsbygden, en slutsats som bekräftades även av andra typer av observationer.

Det förelåg också betydande skillnader i jordens användning och i de olika jordbrukens produktivitet. I genomsnitt brukade minifundierna 55 procent av sin jord och använde 30 procent till betesmarker, medan motsvarande siffror för latifundierna var 16 respektive 52 procent. I inget land utom Guatemala som var *permanent* uppodlad på latifundierna till mer än 6 procent. På minifundierna gick det 1,6 hektar odlad jord per arbetare, medan latifundierna använde mer än 65 hektar. Detta förhållande avspeglades också i avkastnings-siffrorna. Medan produktionsvärdet per hektar av den odlingsbara marken på latifundierna låg på mellan 5 och 35 procent av motsvarande siffra för minifundierna, låg produktionsvärdet per anställd mellan 440 och tusen gånger så högt.

Det är uppenbart, att det finns någon typ av systematik i ICADs data, och denna systematik kan förklaras med hjälp av ekonomiska resonemang. Låt oss göra detta.

Imperfektioner i systemet

Jordmarknaden

För att rätt förstå latifundie—minifundiesystemets verknings sätt är det lämpligast att utgå från faktormarknaderna, och då i första hand från jordmarknaden, som är nyckeln till systemet. Som vi redan konstaterat kännetecknas jordmarknaden av en långtgående ägandekoncentration. En mycket liten andel av de inom jordbruket verksamma kontrollerar utbudet av jord och kan härigenom också påverka det pris jorden betingar på marknaden. Konkurrensen är satt ur spel. Lokalt råder antingen ett rent monopol eller en situation med ett fåtal stora jordägare, ett oligopol, vilka samarbetar och tillsammans betar sig på samma sätt som en monopolist skulle göra.

Vi kan nu jämföra monopolisten/latifundistens beteende med beteendet på en konkurrensmarknad. För att perfekt konkurrens skall råda krävs att vissa villkor är uppfyllda. Således skall ekonomin innehålla ett stort antal köpare och säljare så att ingen enskild agent har något inflytande på varornas eller produktionsfaktorernas pris. Det skall också råda fritt tillträde till alla marknader samt föreligga perfekt information om allt som händer på marknaden. Under (bl a) dessa förutsättningar kommer i jämvikt, när efterfrågan är lika med utbudet, alla köpare att betala samma pris (alla arrendatorer samma arrende) för en given kvantitet jord av en viss kvalitet.

Antag nu i stället att all jord ägs av en latifundist/monopolist, som antingen kan sälja/arrendera ut jord till minifundister (och jordlösa) eller själv bruka jorden. Denne monopolist kommer att ge upphov till jämviktspriser och jämviktskvantiteter som skiljer sig från de lösningar som uppkommer på en konkurrensmarknad. En ren monopolist bjuder ut en mindre kvantitet jord till

ett högre pris än vid perfekt konkurrens.

Latifundisten är emellertid samtidigt *prisdiskriminera*. Eftersom minifundisterna är i större behov av jord än latifundisten själv, kommer deras efterfrågan att vara mindre priskänslig än latifundistens egen. (Deras efterfrågeelasticitet kommer att vara lägre.) När detta är fallet lönar sig prisdiskriminering för monopolisten. Minifundisterna tvingas genom sin oelastiska efterfrågan att betala ett högre pris än det (implicita) pris latifundisten själv ställer inför. Detta pris kommer att ligga över det pris som skulle uppkomma vid perfekt konkurrens, medan latifundistens pris kommer att ligga under. (Principerna för prisbildningen på jordmarknaden redovisas mer i detalj i appendix.) I extrema fall får minifundisterna ingen jord alls, nämligen om jorden endast utbjuds i stora kvantiteter, så att marginalanpassning blir omöjlig.

Arbetsmarknaden

Det faktum att jordmarknaden är monopoliserad får i sin tur återverkningar både på arbetsmarknaden och på kreditmarknaden. Eftersom utbudet av jord begränsas och eftersom det på den latinamerikanska landsbygden i regel inte existerar några arbetstillfällen utanför jordbruket, blir lantarbetare och minifundister för sin försörjning beroende av arbete åt latifundisterna. Storleken på minifundierna är för liten för att familjen skall kunna trygga sin bärning.

Härigenom tenderar latifundisterna att vara de enda köparna på arbetsmarknaden. Denna kommer att karakteriseras av *monopson*. Alternativt råder oligopson med ett litet antal arbetsgivare som samarbetar och betar sig som en monopsonist. Monopsonistens beteende är i sin tur analogt med monopolistens på jordmarknaden. Medan den senare pressar upp priset på jorden ge-

nom att hålla tillbaka sitt utbud till minifundisterna, pressar den förre *ner* priset på den arbetskraft han anställer genom att hålla tillbaka sin *efterfrågan*. Jämvt på en monopsonmarknad innebär mindre sysselsättning och lägre lönenivå än vad som gäller på en perfekt marknad.

Minifundisterna behöver inte nödvändigtvis arbeta för latifundisterna. Deras alternativ är arbete på den egna jordlotten. Det följer då omedelbart att den implicita lönen på denna måste sammanfalla med den lön latifundisten/monopsonisten betalar. Skiljer sig de bägge lönerna åt kommer minifundisterna att omfördela sitt arbete till den sysselsättning som ger högst avkastning.

Kreditmarknaden

Den monopolistiska jordmarknaden kommer också att påverka situationen på kreditmarknaden. Även här gäller att de priser som latifundister respektive minifundister kommer att ställas inför skiljer sig åt. I den perfekta ekonomin förekommer ingen osäkerhet. I verkligheten är osäkerheten betydande, inte minst i jordbrukssammanhang. Man vet aldrig om det kommer att bli en bra eller en dålig skörd, om priserna kommer att bli höga eller låga. En långivare kan dessutom ha svårt att bedöma om en låntagare är en god eller dålig företagare. Det blir därför naturligt att kräva någon typ av säkerheter, åtminstone då det gäller mera betydande summor. Den främsta säkerheten i jordbrukssamhället är jorden själv. Latifundisten kan således räkna med att kunna låna avsevärda belopp till en rimlig räntesats då han har tillgångar att säkra lånen med. Minifundisterna däremot måste räkna med att betala en betydande riskpremie eftersom säkerheter i regel saknas.

Latifundisterna har dessutom lättare att få statliga lån. Ofta har de ett bety-

dande politiskt inflytande och använder då detta för att allokera krediter till sig själva. De officiella kreditgivarna betraktar dessutom inte sällan latifundisterna som de säkraste placeringarna, framför allt i sådana fall då de dåligt känner den lokala situationen och kräver säkerheter eller åtminstone undviker att ge lån till sådana jordbrukare som uppfattas som "svaga" eller "opålitliga". Detta kan vara oerhört lönsamt för latifundisterna, särskilt i tider av stark inflation — det "normala" tillståndet i Latinamerika. Realräntan kan då rentav bli negativ, särskilt om det existerar "räntetak" för att bekämpa ocker. Under alla omständigheter tenderar de räntesatser latifundisterna betalar att ligga under den ränta som skulle ha etablerats på en perfekt marknad.

Småbönderna får det däremot besvärligt. Ofta saknar de helt tillträde till den organiserade delen av kreditmarknaden, den del som går via banker, utvecklingsinstitut etc. I stället måste de förlita sig på informella kreditkällor — vänner och bekanta, penningutlånare, affärsidkare eller jordägare. Dessa kräver i regel en riskpremie då säkerhet saknas. Vidare är det ofta bristande konkurrens på orten. De redan etablerade utlånarna har ett informationsmonopol i förhållande till "utsocknes" långivare, ofta förstärkt av politisk makt. Monopoltendenser är således vanliga på de informella kreditmarknaderna, vilket kommer att driva upp räntesatserna till en nivå som ligger över jämviktsräntan vid perfekt konkurrens.

Varumarknaderna

Slutligen bör några ord sägas om varumarknaderna. Ofta är de enda köparna på marknaderna för de varor minifundisterna säljer (om de överhuvudtaget säljer något på marknaden) samtidigt jordägare eller penningutlånare som antingen är renodlade monopsonister eller oligopolister som samverkar. Varupriserna pressas härigenom ned under jämviktspriset vid perfekt konkurrens och den sålda kvantiteten reduce-

ras på samma sätt som i fallet med monopson på arbetsmarknaden. Inkomsterna pressas alltså ned. I sämsta fall tvingas minifundister och lantarbetare dessutom att handla i de butiker som ofta finns på storgodsen — *pulperias* — till monopolistiska priser. I vissa fall sker avlöning inte ens i reda pengar utan i form av kuponger som enbart är gångbara i godsägarens butik.

Ineffektivitet och ojämn inkomstfördelning

Vi kan nu sammanfatta vår analys. Det visar sig då att latifundister och minifundister står inför två helt olika uppsättningar relativa faktorpriser. Den för minifundisterna relativt billiga produktionsfaktorn är arbetskraft, medan för latifundisterna det är jord och kapital. Denna slutsats kan vi i sin tur använda för att förklara faktorkombinationerna inom de bägge typerna av jordbruk, dvs vilka odlingstekniker som kommer att användas.

Minifundisterna kommer att använda arbetsintensiva tekniker. Hackbruk kommer att dominera, medan mekanisering helt lyser med sin frånvaro. Likaså kommer arbetsinsatsen per hektar att bli avsevärd. De grödor man odlar kommer att vara arbetsintensiva; i regel odlas födoämnen. Latifundisterna, å andra sidan, kommer att använda jord- och kapitalintensiva tekniker och producera varor som kräver förhållandevis mindre arbetsinsatser. Boskapsskötsel, bedriven av ett mycket litet antal personer på vidsträckta egendomar, är typisk för latifundierna. Bland de kapitalintensiva grödorna kan t ex bevattnad bomull nämnas. Jorden kommer att vara förhållandevis underutnyttjad på latifundierna. Avkastningen per hektar blir låg, medan avkastningen per arbetstimme blir hög. Det omvända gäller för minifundiejordbruket. Avkastningen per hektar kommer att vara hög, medan

avkastningen per arbetstimme blir låg. Ofta överutnyttjas här jorden med ut-sugning och erosion som följd.

Slutligen följer också av vår jämförelse med den perfekta ekonomin att latifundie-minifundiesystemet är *ineffektivt*. En ekonomi som kännetecknas av perfekt konkurrens på alla marknader kan inte producera mer av någon vara utan att mindre måste produceras av någon annan vara. Resurserna är således fullt utnyttjade. Detta gäller där- emot inte i ett system där två eller flera uppsättningar relativa faktorpriser existerar på grund av monopol på jord- och kreditmarknaderna och monopson på arbetsmarknaden. Det hade gått att omfördela jord och kapital till minifundisterna och arbetskraft till latifundier- na tills produktionstekniker och re- lativa faktorpriser hade varit lika för bägge grupperna jordbruk. Först då ha- de effektivitet kunnat uppnås. Latifundie-minifundiesystemet producerar alltså mindre än den perfekta ekono- min. Dessutom tenderar systemet, som vi inledningsvis såg exempel på, att ge upphov till en ytterligt *ojämn inkomst- fördelning*.

Den enda möjliga slutsatsen blir såle- des att latifundie-minifundiesystemet i varje givet ögonblick producerar mind- re än vad som är tekniskt möjligt med de givna resurserna, dvs att det ger upp- hov till en lägre genomsnittlig inkomst än vad det skulle kunna prestera och att samtidigt denna inkomst kommer att bli ytterligt skevt fördelad, med jordä- garna på toppen och småbrukarna och lantarbetarna längst ned i inkomstpyra- miden. Dessa tendenser förstärks ytter- ligare i de fall jordägarna genom att monopolisera jordinnehavet också kan tvinga lantarbetare och småbrukare att köpa förnödenheter till överpris i lati- fundiernas butiker och att leverera de varor småbruken producerar till under- pris.

Det dynamiska problemet: innovationer

Latifundie-minifundiesystemet är ut- vecklingshämmande även i ett dyna- miskt perspektiv. Det föreligger nämligen stor risk att produktivitetshöjande innovationer kommer att accepteras endast av storgodsägarna, medan små- brukarna tenderar att sitta fast i sina gamla produktionstekniker, oförmög- na att sänka sina kostnader. Om så är, kommer inkomstskillnaderna att öka över tiden.

Detta är t ex fallet med den typ av tekniska framsteg som är förknippade med den "Gröna revolutionen" (högav- kastande sädesslag). Denna har en ten- dens att gynna latifundisterna medan minifundisterna kommer att slås ut. Den "Gröna revolutionen" är nämligen starkt kapitalkrävande; bevattning, konstgödning och viss mekanisering krävs för att använda högavkastande sädesslag. Endast latifundisterna kom- mer att kunna tillgodogöra sig den nya teknologin och därmed producera en given mängd jordbruksprodukter billi- gare än tidigare. Minifundisterna kan inte göra detta, eftersom de inte har tillgång till kapital och jord på villkor som liknar dem som gäller för storgods- ägarna.

Detta kan få fatala följder för mini- fundisterna. Latifundisterna produce- rar nu billigare och kan sänka priserna på sina produkter, medan minifundis- ternas kostnader är lika höga som tidi- gare. Minifundisterna kan därför inte hänga med i prissänkningarna utan slås ut i konkurrensen. För att överleva kan de bli tvungna att ta upp lån till höga räntor, ta arbete på en arbetsmarknad som efter innovationen karakteriseras av en eventuellt minskad efterfrågan, dvs en arbetsmarknad där lönen ligger lägre än tidigare. I sista hand kan de bli tvungna att sälja sin jord. Allt detta är en direkt följd av latifundie-minifun- diesystemets sätt att fungera.

Slutsatser

Jordägandet har i Latinamerika traditionellt varit starkt koncentrerat i händerna på en liten grupp som kommit att framstå som monopolister, medan den övervägande delen av landsbygdsbefolkningen antingen är jordlös eller disponerar mycket små jordlotter. Denna koncentration av jordägandet har påverkat även arbets-, kredit- och varumarknaderna. Genom att latifundisterna monopoliserat jorden har de också blivit de enda arbetsgivarna på landsbygden och tämligen ensidigt kunnat diktera löner och arbetsvillkor. Jordägande har också medfört kreditvärdighet och möjlighet att låna pengar till låg ränta, något som småbrukarna helt saknat. Slutligen har jordägarna ofta exploaterat småbrukare och arbetare genom att köpa deras produkter till låga priser och sälja förnödenheter till dem till priser som är monopolistiskt bestämda.

Följden av polariseringen av jordägandet har blivit två helt olika produktionsstrukturer, där storgodsen kunnat använda förhållandevis mer jord och kapital än småbruken, vilka tvingats

hålla sig till enkla, arbetsintensiva tekniker. Detta har i sin tur lett till ineffektiv produktion. Betydligt mer hade kunnat produceras i ett system där alla jordbrukare haft tillgång till produktionsfaktorer på samma villkor. Systemet leder också till stora inkomst- och förmögenhetsskillnader, vilka lätt ökar över tiden genom att teknologiska innovationer gynnar de besuttna och missgynnar småbrukarna och lantarbetarna längst ned på samhällsstegen.

Referenser

- Dorner, P., [1972], *Land Reform and Economic Development*, Penguin, Harmondsworth.
 Feder, E., [1971], *The Rape of the Peasantry. Latin America's Landholding System*, Anchor Books, Garden City.
 Griffin, K., [1969], *Underdevelopment in Spanish America*, George Allen and Unwin, London.
 Huizer, G., [1973], *Peasant Rebellion in Latin America*, Penguin, Harmondsworth.
 Jacoby, E.H., [1971], *Människan och jorden*, Rabén & Sjögren, Stockholm.
 Lindqvist, S., [1973], *Jord och makt i Sydamerika*, Bonniers, Stockholm.
 Lindqvist, S., [1974], *Jordens gryning*, Bonniers, Stockholm.
 Stavenhagen, R., (ed), [1970], *Agrarian Problems and Peasant Movements in Latin America*, Anchor Books, Garden City.
 Warriner, D., [1969], *Land Reform in Principle and Practice*, Clarendon Press, Oxford.

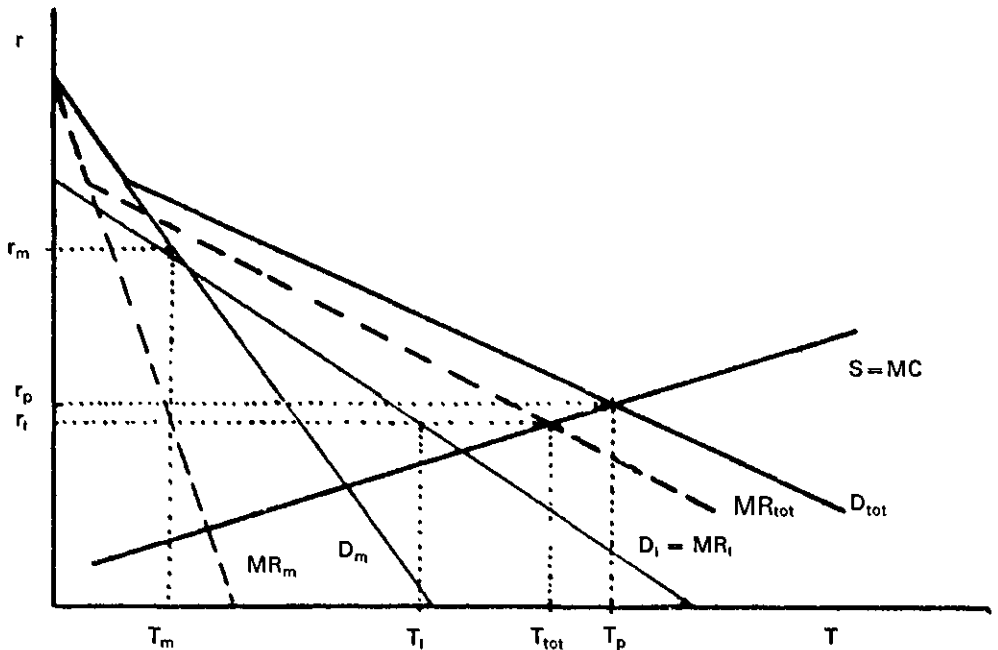
APPENDIX: PRISBILDNINGEN PÅ JORDMARKNADEN

I figur 1 jämförs monopolisten/latifundistens beteende på jordmarknaden med en konkurrensmarknad. På den vertikala axeln mäter vi jordens pris och på den horisontella den utbudna och efterfrågade kvantiteten. D_m -kurvan visar minifundisternas efterfrågan. Denna antas minska när priset stiger. D_l -kurvan visar latifundistens efterfrågan. Adderas dessa bägge kurvor horisontellt fås totala marknadsefterfrågan, D_{tot} . Utbudet av jordbruksjord, S -kurvan, kan härledas genom att man beräknar hur mycket det kostar att få en enhet jord i odlingsbart skick. Denna kostnad (marginalkostnaden) kommer att stiga successivt, eftersom man tar de lämpligaste enheterna först och de mera svårarbetade sist. Vid perfekt kon-

kurrens kommer jämviktspriset r_p och jämviktskvantiteten T_p att anges av skärningspunkten mellan utbudskurvan och den totala efterfrågekurvan. Alla betalar samma pris för jorden.

Antag nu att all jord ägs av en latifundist/monopolist, som antingen kan sälja/arrendera ut jord till minifundister eller själv bruka jorden. Hans marginalkostnad för att producera jordbruksjord anges av MC -kurvan (den förra S -kurvan). Vi är nu intresserade av vilka intäkter monopolisten kan få av att sälja respektive bruka jorden. Hans möjliga intäkter i det förra fallet ges av MR_m -kurvan, marginalintäkten vid försäljning till minifundister. Monopolistens problem är att marknadens totala utbud sam-

Figur 1. Prisbildningen på jordmarknaden

manfaller med hans eget; han kan således inte öka sitt utbud utan att priset sjunker. D_m -kurvan lutar nedåt. Det intressanta för monopolisten är emellertid inte priset, utan det intäkts tillskott han får genom att öka utbudet, och detta kommer att ligga *under* priset vid varje utbudens kvantitet.

Hans andra möjlighet är att själv bruka jorden. Den marginalintäkt han får av detta anges av MR_1 -kurvan, som sammanfaller med hans efterfrågekurva. Genom att öka insatsen av arbetskraft på latifundien ökas också produktionen, men i avtagande grad. Produktionen kan säljas på varumarknaden. Så länge tillskottet i produktionsvärde är större än kostnaden för att anställa ytterligare en arbetare lönar det sig att öka systerställningen och detta fortgår tills lönen blir lika med den sist anställdes bidrag till produktionsvärdet.

Vi kan nu ta fram monopolistens *totala* marginalintäktskurva, MR_{tot} . Denna visar hur stora marginalintäkter latifundisten får genom att färdigställa jordbruksjord när han fördelar denna jord mellan försäljning och brukning så att han erhåller maximala intäkter. MR_{tot} -kurvan fås (precis som D_{tot} -kurvan) genom horisontell addition av de

båge MR -kurvorna. Det återstår så för monopolisten att bestämma var hans maximala vinst ligger. Denna punkt ligger där MC -kurvan skär MR_{tot} -kurvan. Principen är enkel. Monopolisten ökar sitt jordutbud (till sig själv eller till minifundisterna) så länge som hans intäkter härigenom ökar mer än hans kostnader, dvs så länge marginalintäkten överstiger marginalkostnaden. När dessa båge storheter är lika, har maximal vinst uppnåtts. Detta ger ett totalt jordutbud T_{tot} , som understiger jämviktskvantiteten vid perfekt konkurrens, T_p .

De priser som minifundisterna kommer att betala skiljer sig såväl från jämviktspriset på den perfekta marknaden som från monopolistens egen kostnad för att få jordbruksjord. För att hitta dessa priser går vi åt vänster från skärningspunkten mellan MR_{tot} och MC . Då stöter vi först på MR_1 -kurvan, som visar hur mycket monopolisten själv är villig att betala. Priset är lika med r_i vilket är lägre än priset under perfekt konkurrens och vilket ger honom en jordareal som är lika med T_l . Priset r_i är lika med monopolistens marginalintäkt av att själv bruka jord, men det måste också vara lika med den mar-

ginalintäkt som skulle erhållas av försäljning till minifundister eller utarrendering. (Om de bägge marginalintäkterna skiljer sig åt lönar det sig för monopolisten att flytta över jord till den aktivitet som har högst marginalintäkt.) Denna marginalintäkt fås genom att vi fortsätter åt vänster tills vi hittar MR_m -kurvan, vilket ger en till minifundisterna såld areal på T_m . Minifundisterna kommer emellertid att bli tvungna att betala

ett pris som ligger över MR_m . Deras betalningsvilja anges ju av deras efterfrågekurva, D_m och för arealen T_m motsvarar detta ett pris lika med r_m , vilket ligger över såväl monopolistens eget pris som det pris som uppstod på den perfekta marknaden. Minifundisterna kommer alltså på en monopoliserad jordmarknad att tvingas betala ett högre pris än latifundisterna.